

Jáki Sándor Teodór

SZEMPONTOK AZ EGYHÁZZENEI ÁHITAT MŰSORÁNAK KIALAKÍTÁSÁBAN

Szeged-Alsóváros, ferences templom, 1992. szept. 11.

1992. júliusában kaptuk a meghívást, hogy egyházzenei áhítatot tartunk a „SZENTEMBEREK” című konferencia nyitónapjának estéjén a szeged-alsóvárosi ferences templomban.

(A konferencia teljes címe: A „SZENTEMBEREK”, a vallásos népelet szervező egyéniségei és jeles alakjai. Rendezi: a MTA Néprajzi Kutatóintézete, a Magyar Néprajzi Társaság és a József Attila Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke.)

Mint a Győri Bencés Templom Kamarakórusa a Győri Szűzanya kegytemplomának¹ közelében megismerhettük a búcsújárásnak mindkét részét: azt, amit ott láthattak, hallhattak és csodálhattak a zarándoktársaik körében a SZENTEMBEREK, melyet nevezhetnénk *magas liturgiának*, mert szoros értelemben az Egyház liturgiáját tartalmazza; és azt, amit odavittek a SZENTEMBEREK: saját imádságaikat, énekeiket, hogy azzal imádják Istent, és kimuassák tiszteletüket Jézus Anyja iránt.

Mint templomi Kamarakórus, másfél évtizeden keresztül vezettük a tétszentkúti zarándoklat évenként visszatérő virrasztását: az esti szentmisén a *magas liturgiát* végeztük, majd utána a vigiliás órák áldozatát egyszerű zarándokok módjára meghozva. SZENTEMBEREK stílusában imádkoztunk-énekelünk, a többi hívő sajátos lelki igényét is szívesen kiszolgálva. Felejthetetlen élménnyel távoztunk mindig Tétszentkútról, és a zarándokok így búcsúztak tőlünk: „A viszontlátásra jövőre, az Isten segedelmével!”

Hasonlóképpen szolgáltunk Ciglédén, a felvidéki Érsekújvár közelében fekvő búcsújáróhelyen is. Ott is csak a SZENTEMBEREK példáját követtük, mikor azt a hatszázas zarándoksereget az ő saját énekeikre-imádságaikra serkentettük.

Ugyanígy kedves kötelességünknek tekintjük, hogy a már csak egyetlen élő Krisztuskeresésen részt vegyünk: Kunszigeten, Győr mellett, Hús-

¹ A Győri Szűzanya kegytemplom egyben a győri püspöki székesegyház. Az egyetlen katedrális Magyarországon, mely ugyanakkor Mária-kegytemplom is, ha az esztergomi bazilikát a Bakócz-kápolna Mária-képe miatt nem számítanánk kegytemplomnak.

vétvasárnap, hajnali 3 órakor, mikor mindent úgy végzünk, ahogyan az ottani SZENTEMBERŐL, Virág Miska bácsitól tanultuk.²

Ilyen előzmények után terveztük ilyen SZENTEMBERESSÉ az egyházzenei áhítat műsorát.

1) Bemutatni akartuk a *magas liturgiának* azokat a részeit, melyek a SZENTEMBEREK számára is megismerhetőek, érthetőek és könnyen követhetőek voltak; és a sajátosan átértett lelkiesség közvetlenül vagy közvetve hathatott rájuk is. Az a „*fölfelé nézés*”, mely minden felülről kapott ihletést megcsodál, befogad és a saját képességeinek megfelelően az ő közössége számára közöl, a katolikus SZENTEMBER egyik legelső ismertetőjele.

2) Bemutatni akartuk a SZENTEMBEREK gyakorlatában meglevő értékeket: pontosan azokat, melyeket már csak ők tudnak és őriznek; amelyeket a *hivatalosak* (a *pap* és a *kántor*) már nem ismernek, vagy ha ismernék is, talán be sem vallanák, hogy ismerik (pl. saját édesanyjuk népénekeit és népi imádságait sem); sőt a *hivatalosak* voltaképpen sokszor még azt sem értik, hogy a hívek legbuzgóbbjai miért hallgatnak bizonyos esetekben jobban a SZENTEMBEREKRE, – asszonyokra, az előénekes bácsikra és nénikre, mit őrájuk; csaknem egész éjjel az ő ének- és imádságrendjüket követik, melyet talán nem is ismernek a *hivatalosak*; hiszen este 9-től reggel 6-ig örömet meghozzák az *idő áldozatát* az Istennek – a látszólag kevésbé művelt SZENTEMBEREK vezetésével. – Danczi Villebald jótanácsa megemlíti itt: Nem kell minden népi ájtatossági alkalmon jelen lennie a papnak; elég, ha biztatja rá híveit; mert tekintélye alapján olyankor is befolyásolná az előimádkozót, előénekest, mikor arra nincsen szükség.³

Igy háromrészessé terveztük az áhítatot.

I. Amit a SZENTEMBEREK a *magas liturgiában* megcsodálhattak, sajátosan a magukévá tehetek és gyakorolhattak is: a *liturgia gregorián énekei*.

II. Amit a SZENTEMBEREKTŐL tanulni lehet: az *ő népénekeik és népi éneklésmódjuk*.

III. Ha már *polifón* kórus is vagyunk: ami a gregorián egyszólamúságból sarjadt ki, Nyugat klasszikus többszólamúságból sarjadt ki, Nyugat klasszikus többszólamúságúvá fejlődött és a *magas liturgiában* létjogosultságot nyert, azt a *kórusmuzsikát* is beválasztottuk műsorunkba.

² A kunszigeti Krisztuskeresés megjelent a Kisalföldi Kalendárium 1986-os és a JEL folyóirat 1991/2. számában. – Virág Miska bácsi 1989-ben halt meg Kunszigeten.

³ Vö.: P. Jáki Sándor Teodóz OSB A vallási néprajz a katolikus pap szemével. (Előadás 1991. szeptember 15-én Veszprémben). Dr. Danczi József Villebald OSB (1910-1977)

I.

A magyar liturgia múltjának drága kincseit terveztük énekelni. Mind-egyik ismert a maga nemében. Ha mégis *újszerűnek* szántuk, azt azért tehattük, mert azokat az értékeket választottuk, melyek ismertségük mellett sajátos funkciójukban már szinte feledésbe mentek; vagy éppen a szövegek énekeltsége nem kapott kellő hangsúlyt.

a) AVE SPES NOSTRA

Ezt a magyar sajtáságnak vallható gregorián tételt két kódexben is megtalálhatjuk: Zágrábban van az egyik; Győrött őrzik (a valószínűleg a középkori Váradról származó) másikat.⁴

A Kárpát-medencén kívül nincsen rá más adat, csak az Esztergomhoz tartozó liturgia dicsekedhet vele. Jelentősége még azt is bizonyítja, hogy a szentistváni Mária-tisztelet mélyen benne élt a *magas liturgia* alkotóinak, művelőinek lelkületében, ha jónak látták a karácsonyi ünneplést Mária-köszöntővel kezdeni. Ártatlan gyermekekre bízta ezt a *formabontást*, hogy a Gyermek születését, melyben Mária döntő szerepet kapott, gyermekhangok kezdjék ünnepelni. Az intonáló gyermekek a hármass templombelső minden egyes főoltára előtt álltak, térben széthelyezve; és csak az ő kezükben volt meggyújtva a gyertya, míg a többiek, a székesegyház papjai: mintegy hatvanan; a gyermek énekesek: talán százan is⁵ – várták az intonálást, hogy majd bekapcsolódhassanak ők is az énekbe; közben gyertyáikat mindannyian meggyújtva, ünnepi fénybe borították a liturgikus templomteret. Ez a sokszorosan gazdag, gyönyörű szokás hivatalosan is megszűnt az önálló római-magyar liturgia föladásával, 1628-ban.

Amikor pedig annak politikailag semmi, de semmi valószínűsége nem volt, az 1970-es évek elején, a Schola Hungarica énekegyüttes hangversenyei és hangfelvételei⁶ révén sokféle ismertté vált, sőt még a liturgikus gyakorlatba is visszakerülhetett, bár e tétel illő és üdvös elterjedtsége országszerte még nagyon várat magára.

A szegedi koncerten Szabó Judit, zeneiskolai tanárnő, a kamarakórus tagja intonálja a tételt. Az égő gyertyák az énekesek kezében és a sötét templom fokozatos kivilágítása a középkori valóságot akarja némiképpen bemutatni.

Ha SZENTEMBER látta ezt, – és az ehhez hasonló liturgikus jeleneteket, – biztosan sose felejtette el, hogy a *magas liturgia* milyen kivételeket enged meg, melyek azonban mindig konvergálnak egy fontosabb cél irányába – kivétel-mivoltuk ellenére is.

⁴ Pálos Anfifonále, Zágráb, Egyet. Kvt. 15. század; Zalka-Antifonále, Győr, Székesegyházi Kvt., 15. század.

⁵ A számadatok Mezey László szóbeli közlése.

⁶ Hungaroton LPX 11477

b) ALLELUJA – PASCHA NOSTRUM

Az Alleluja a metodikus gregorián dallamok között a leggazdagabb díszítésű tételek közé tartozik. Ezeknek az a jellemzőjük, hogy bennük a *dallam* felnő a *szöveg* mellé. A IX. századi gregoriánum már dicsekedhet ezekkel. Ilyenek hallatán érezzük meg teljes igazát Szabolcsi Bence nagyszerű megállapításának: A gregorián ének⁷

- (1) a világ leggazdagabb dallamkultúrája,
- (2) a Közép-tenger klasszikus zenéje,
- (3) minden dallamszöveg forrása és mintaképe,
- (4) az egyszólamú zene legdiadalmasabb kivirágzása.

Ennél szebbet és igazabbat még nem mondtak a gregoriánról, hacsak nem az Egyház, mely – az egyházművészetről és annak stílusai közül egyikről sem mondja, csak az egyházzenéről, de ott is csak a gregorián énekről, hogy a római Egyház *sajátja!*

A SZENTEMBER kettőt megtanulhatott belőle, hogy a liturgia megenge di a szólisztikus szereplést is, bár csak ritkán a szentmise alatt; akkor azonban az Egyházanya akkora szeretettel díszített énekét, mint ahogyan a jó édesanya leányát készíti az *oltár eleibe*.

Szabó Judit éneklé az alleluját a jubilus-szal (az ujjongással) együtt.

c) ÓMAGYAR MÁRIA-SIRALOM

Tanítványai mondják, hogy az id. Horváth János mindig könnyekig meghatódott, mikor egyetemi előadásai közben az óMS-ről beszélt. Domokos Pál Péter gyönyörű álma volt, hátha megtalálhatná a kapcsolatot, a közbülső lánszemet az óMS és a magyar népi Mária-siralom között. Megértjük Horváth professzor könnyeit és szívesen támogatnánk Péter tanár urat, hogy még jobban hazánkhoz kössük *azt*, amely soha eddig (1982-ig) nem volt Magyarországon. Feltételezzük az óMS társait abból, hogy népünk ilyen szépen megtanulta tisztelni-szeretni a Fájdalmas Anyát. Erdélyi Zsuzsanna eléggé nem becsülhető munkássága rávilágít erre a szívből fakadó, mélységesen-mély kompasszióra, mely népünk asszonyait – maguk is sokat szenvedve – összekötötte a szenvedő Máriával. Mindkét könyvének legszebb lapjai az e témáról felejtethetetlenül megírt sorok.⁸

Ezt a Planctust is, ha előadták, mindig énekelték, ahogyan a többi Planctust is. Gregorián dallama talán objektívebb előadásra indította énekesét. A népi siralomnál azonban a gyűjtések bizonyítják, hogy az előadó sokszor sírásba tör ki, Mária fájdalmát olyannyira átérzi. De az óMS éne-

⁷ Szabolcsi Bence: A zene története, Bp., Zeneműkiadó, 1984., 54. lap.

⁸ Erdélyi Zsuzsanna: Hegyet hágék, lőtöt lépék. Bp., Magvető, 1976., 12-15. lap.

kének hallatán is elfog bennünket a csodálat, hogy tudja könnyek nélkül végigénekelni – *akár a mostani előadó* – is ezt a gyönyörű alkotást.

A Planctus-t is mindig énekeltek a kor kötelező szokása szerint, ám mivel eredeti dallama nem maradt meg, akkor a Szabolcsi Bence által applikált módon⁹ mi is megtehetjük.

Éneklő: Balogh Eszter, középiskolai énektanár, karvezető, konzervatóriumi tanárnő

d) HALOTTI BESZÉD

A Pray-kódexbeli címe: *SERMO*, mely a liturgikus *éneklést* éppúgy jelezheti, mint a szónoki *elmondást*. A HB kódexbeli liturgikus helye is az éneklés mellett dönt. Mi is ezért választottuk, hogy énekeljük középkori, magyar gregorián lekcio-tónusban, és még azért is, mert a zenei általános iskolák énektankönyve mintapéldaként taníttatja minden ötödik osztályossal ezt az előadásmódot – Dobszay László megokolása szerint.

A SZENTEMBER nemcsak a székesegyházba járt új meg új ihletésért. Ott volt a helye *a végső útra* tért mellett a *virrasztáson*, és ott a *siratáson*, majd a *temetésen* is. A HB és sok más társa nem volt idegen tőle, még az ilyen előadásmód sem, melyet a szöveg diktálta lehetőség megengedni látszik.

Ifj. Wasztl János, a zeneművészeti főiskola hallgatója éneklő a HB-t.

e) VICTIMAE PASCHALI LAUDES

Az allelujából kisarjadt szekvencia első eredménye ez a húsvéti ének. Ami a SZENTEMBERT megragadhatta benne, az a hozzátoldás volt az utolsó versszakhoz: mert a templomi kórus záróstrófájához (Scimus...) harsányan csatlakozhatott a négy nyelvű hívőközösség éneke, minden valószínűség szerint mindegyik a magyar, a német, a szlovák és a lengyel – a saját anyanyelvén énekelte: Krisztus feltámadása... Erre enged következtetni az 1380-as nyelvi állapotú szöveg négy nyelvű odairása az 1430-as években készült ún. *Lőcsei töredékben*.

Arról nem szól a Töredék, hogy a húsvéti nagymise végétével volt-e vita a nemzetek között, hogy melyikük énekelte bátrabban a toldalék versszakot; de az lehetséges, hogy mindegyik nemzet a leghangosabb éneklésért a győztesnek kijáró pálmát csak egyszerűen a magáénak ítélte.¹⁰

⁹ Szabolcsi Bence: A magyar zenetörténet kézikönyve, Magyar Kórus, Bp. 1948.

¹⁰ Sajnálatos véletlen folytán a szegedi koncerten ez a műsorszám elmaradt.

II.

Ha pedig az hangzott el az egyházzenei áhitaton, mit láthatott-hallhatott, mire nézett föl, mit csodálhatott a SZENTEMBER a *magas liturgia* közben, most következzen néhány adat, melyet a SZENTEMBERTŐL kell eltanulniuk azoknak, akikre tartozik a hívek lelkiségének szolgálata. Mégpedig a 24. órában, mivel az idő múlása meggyorsultan veszélyezteti ezeket az értékeket: a díszítve éneklést (mely közösségi éneklésben már csak a moldvai csángómagyarok szokása), a külső formák őrzését (a csattos imakönyv kéz-bentartásától kezdve az énekek funkciójának biztos ismeretéig), az énekelt szövegek tartalmi igazságát és szakrális jellegét, mely megóvjaa a SZENTEMBERT az érzelgősség sok útvesztőjétől, stb. stb.

f) Ó SZENT ISTVÁN, DICSÉRTESSÉL

Ahol a legszebben tudnak még mindig magyar népéneket énekelni, onnan jött Nyisztor Ilonka, hogy megismertessen bennünket szülőfalujának, a moldvai Pusztina búcsúénekeivel. Ők az utolsók, ők a leghűségesebbek, akiknél még mindig Szent István király képe van templomuk főoltárán, de ezt, a legszebb Szent István éneket templomukban már nem énekelhetik. Csak otthon élheti életét ez a himnusz, és variálódhat a variáló-szeretet íratlan törvényei szerint. Nyisztor Ilonka öreganyjától tanulta meg ezt a dallamvariánst.

Nem tudom másnak tulajdonítani, mint a Gonosz tettének, hogy bár a Szentatya látogatására ezt az éneket minden magyar megtanulhatta volna: így még jobban magunkhoz kötve általa és az ide zarándokló ezer csángómagyar által az otthon, Moldvában élő többi háromszázezer csángómagyar testvérünket, ... és kimaradt a kiadott énekeskönyv énekei közül.

Ez év elején Nyisztor Ilonka családi körben elénekelte ezt a Szent István-éneket. A 4. sz. után megkérdeztem kisleányát: Béluskám, ki tud a világon a legszebben magyarul énekelni? – A kisleány büszkén felelte: Az én édesanyám!

g) A PÓCSI SZÉP TEMPLOMBAN

Több százra tehető a Mária-búcsú énekeinek száma. Mivel mindegyiket – „húsz” strófájával együtt – ugyan ki tudná fejben tartani!? – ezért az előénekes SZENTEMBERRE tartozik azoknak biztos előéneklése. Nem egy közülük – a szó zenei értelmében – *abszolút hallású*. A legősibb közösségi éneklési mód nemcsak biztonságot ad az éneklésbe bekapcsolódóknak, hanem még lelki jualmat is azoknak, akik a virrasztásra (este 9-től reggel 6-ig) odaadják az *idő áldozatát* az Istennek a boldogságos Szűz Mária kegyhelyén.

Mert mi is történik ilyenkor a legősibb közösségi éneklési stílusban éneklők lelkében?

Egynek van csak a kezében az énekszöveg. Az elolvassa az első sort, mely a szemén át bejut az agyába és ott megvilágosodik; ez a megvilágosodott szövegsor (nem tudom másképpen kifejezni magamat!) – leszáll a szívébe és ott felforrósodik, majd ezt a megvilágosodott és felforrósodott verssort kiéneкли – a hívek várakozására. Ők ezt fülükkel hallják, – nem szemükkel olvassák! – ők fülükkel hallják, és a hallást már Szent Pál is megdicséri: *Fides ex auditu!* (= a hit hallás által [alakul ki a lélekben]),¹¹ amit hallottak az előénekestől, az behatol az elméjükbe, és ott megvilágosodik, majd leszáll a szívébe, és ott felforrósodott verssort kiéneкли nagy buzgósággal. – Egyetlen sornál négy fázist lehet megkülönböztetni, és még hátravan három sor a versszakból, ugyanígy négy fázisban énekelve. És még húsz versszak! Csak az időt rá kell szánni! Az eredmény pedig az a szent boldogság, amely nemcsak röpi az időt, hanem már a mennyország előízét érezteti. Aki próbálta, az tudja! Matematikailag a húsz versszakos ének, így soronkint ismételve negyven strófát tesz ki. Aki éneкли, az benne van egy szent sodrásban, és azt érzi, mintha az ének csak tíz versszakos lett volna.

Hát ezért nem lehet benne kifáradni! És mindjárt itt van a reggel! Persze a SZENTEMBERNEK bírnia kell buzgósággal, lendülettel, – de még levegővel is!

Itt most egy karvezető, énektanárnő lesz a SZENTASSZONY, aki mellesleg szerencsés magnójával folgyűjtötte a leghosszabb magyar bethlemest, a hargitai, szentegyházaskfalui ANGYAL BETHLEMEST¹²: Győző Miklósné, Molnár Johanna.

Szívesen veszi, hogy aki akar, kapcsolódjék be közös énekünkbe, a legősibb közösségi éneklési módba!

h) *ÚRANGYALA, ahogyan a székeltek és a csángómagyarok éneкли.*

Csak a magam gyakorlatából is mondhatom: hallottam már ezt lészpedi asszonytól, lujzi-kalagoritól és klézseitől is. (A lujzi-kalagori Angelusát Gyulafehérvárott vettem magnóra, 1981-ben, a papszentelés napján, későeste.) Mindegyik éppen annyira különbözött egymástól, mint falvankint a csángós népviseletük. Nem tudjuk, hogy kinek és mikor jutott eszébe ez a remek gondolat: a gregorián *tonus peregrinus* dallamára énekelteni az Úrangyalát. Mindenesere szenzációsan sikerült! Éppen a két túbás zoltárdallamra, mely a gyakorlatban oly természetesen hangzik, hogy nem csoda, hogy az Éneklő Egyház énekeskönyv országos elterjedtségre szánta ezt a kis műreket.¹³ Már Kodály észrevette, hogy a recitáló népi dalla-

¹¹ Római levél 10. fejelet 17. vers: A hit tehát hallásból ered, a hallás pedig Krisztus igéjéből.

¹² Az Angyal-bethlemes megjelent a Vigilia két számában: 1987/12 és 1988/1.

¹³ Éneklő Egyház 351. ének.

maink és a gregorián zsoltáreneklés (a pszalmódia) között hasonlóságok vannak, és hozzáteszi: „úgy látszik, valami általánosabb, nemzetfeletti, ősi recitáló-formula él” mindkettőben.¹⁴ Hogyan ne éreznénk teljesen magától értetődőnek a zsoltárdallamos népéneket, az Angelust, ha már mindkettő – a népi dallamosság és a gregorián dallamkincs is – a zenei *ősforrásból* merített.

Aki most énekl, hallgatóit is arra szeretné indítani, hogy bekapcsolódjanak énekeibe. Ő az irigylésre méltóan szépnevű Szelíd Veronika, az 1992-es dunántúli népdaléneklési verseny győzese. Szép ruháját a moldvai Pusztinából kapta. Hordja is szívesen és nem kis büszkeséggel!

i) *Moldvai csángó altató (ráadásképpen)*
Kukujj el, mamának kicsi legénykéje...

III.

j) VICTORIA MISSA QUARTI TONI

Polifón kamarakórusnak valljuk magunkat, bár a liturgiában minden héten gregorián dallamokat is énekelünk. Ismét Szabolcsi Bencét idézem: A gregorián dallamok túláradó bőségéből, szinte mellékes kísérletként ki-sarjadt a nyugati dallamosság első formája.¹⁵

Ha nem is a XIV. század műremekeiből, hanem a belőlük fakadt XVII. sz. eleji kincsek közül énekeljük a spanyol pap, Victoria, miséjét – Missa Quarti Toni: Kyrie – Gloria – Sanctus-Benedictus és Agnus Dei.

k) SCARLATTI: EXSULTATE DEO BEETHOVEN: ISTEN DICSŐSÉGE

A műsoron ígértünk *orgonaszámokat* is. Sajnos a templom orgonája éppen átépítés alatt van. Így az orgona zengése most elmarad, pedig a kórus organistáját is elhoztuk magunkkal: ifj. Wasztl Jánost. Orgonaművek helyett két motettát éneklünk:

SCARLATTI: EXSULTATE DEO
és BEETHOVEN: ISTEN DICSŐSÉGE.

¹⁴ Kodály: A magyar népzene, Zeneműkiadó, Bp., 1969. 36. lap.

¹⁵ Szabolcsi Bence: A zene törtnete, Bp., 1984. 56. lap.

EGYHÁZZENEI ÁHÍTAT

a szeged-alsóvárosi

FERENCES TEMPLOMBAN

1992. szeptember 11-én este 1/2 8-kor

MŰSOR:

AVE SPES NOSTRA – karácsonyi. vesperásának kezdőéneke a Győri
Antifonáriumból (XV. sz.)

ALLELUJA – PASCHA NOSTRUM

ÓMAGYAR MÁRIA-SIRALOM

HALOTTI BESZÉD – sermo a Pray-kódexből

SEQUENTIA – VICTIMAE PASCHALI

+ + +

Ó SZENT ISTVÁN, DICSÉRTESÉL – csángómagyar népének a moldvai
Pusztinából

A PÓCSI SZÉP TEMPLOMBAN – búcsúsének

AZ ÚR ANGYALA – csángómagyar népének

+ + +

VICTORIA: MISSA QUARTI TONI

SCARLATTI: EXSULTATE DEO (Kyrie, Gloria, Sanctus, Agnus Dei)

BEETHOVEN: ISTEN DICSÓSÉGE

+ + +

Közreműködik: Nyisztor Ilona (Pusztina)

Balogh Eszter

Molnár Johanna

Szabó Judit

Szelid Veronika

iff. Wasztl János

és a győri Bencés Templom Kamarakórusa

Orgonál: *iff. Wasztl János*

Bevezetőt mond: *P. Jáki Sándor Teodóz OSB*

ASPECTS OF THE FORMING OF THE CHURCH MUSICAL
DEVOTION

(Szeged-Alsóváros, Franciscan Church,
11 September 1992)

TEODÓZ JÁKI SÁNDOR

By principle it should fit the title of the conference and the style of a chamber choir. During the past decades our choir (Benedictine Church, Győr) gained sufficient practice in processions and pilgrimages (Győr Cathedral, Tétszentkút, Kunsziget and Cigléd, a Hungarian shrine in Slovakia, etc.) and also in the musical service of high liturgy. The „HOLY MAN” („holy woman”, choir-leaders) could see, hear and admire high liturgy with its Gregorian chants, and the „lesson” of the experience received from „above” was indirectly taken into their own practice. That is the first characteristic of the Hungarian Catholic „HOLY MAN”. What the „HOLY MAN” could learn from high liturgy is the first aspect of the concert. What the present Church practice could relearn from the HOLY MAN’s customs concerning singing and praying is the second aspect. The rich ornament of songs in community singing (in Hungarian) could only be found among the Hungarian Csángós in Moldavia. That is why a Moldavian Csángó woman sings her own church songs. (OH, SAINT STEPHEN...)

Choir-leading as the presentation of songs of many verses is the most ancient form in community singing. (IN THE BEAUTIFUL CHURCH of PÓCS...): The ANGELUS DOMINI in the Székely and Csángó tradition is a late evidence of the „primary source” supposed by Kodály.

VICTORIA: MISSA QUARTI TONŪ with the following two motets are to prove the chamber choir’s polyphonic style.